

Analyzing pedagogical higher school experience of the professional training of future primary school teachers in different countries, we can distinguish the following tendencies in improving the students study: psychological, pedagogical and sociological orientation of pedagogical education content; future teacher's practical preparation for communication basing on the trainings; pedagogical practice reformation; using of practically oriented studying forms: microteaching, studying situations modeling, analysis of a lesson's video fragments, school and laboratory practical work; using of informative technologies; promotion of the significance of the students' self-dependent training.

Examined experience of elementary school teachers' training let us distinguish such conditions of modernization of primary school teacher's professional training in the system of pedagogical education. Among them they are: cultivate of the theoretical primary school teachers' activity models of a new type; determination of pedagogical conditions, which are the foundation of the effective educational process reformation; mobility and variety of the student's choice as for the level of the professional qualification, additional specialties, specializations which will provide the formation of the individual educational strategy.

Key words: *professional training, innovative activity, education fundamentalization, higher pedagogical school, modernization, a personalized approach, an innovative approach, scientific competence, an innovative development strategy, an individual educational strategy.*

УДК 614.8:378.147

І. М. Кобилянська

Вінницьке відділення Київського фінансово-економічного коледжу
Національного університету державної податкової служби України

В. І. Кириченко

КЗ «Вінницький обласний центр післядипломної освіти медичних працівників»

О. В. Кобилянський

Вінницький національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів формування ризик-орієнтованого мислення студентів економічних спеціальностей у фаховій підготовці. У процесі дослідження використовувався системний і порівняльний аналіз. За результатами дослідження доведено, що проблема формування ризик-орієнтованого мислення фахівців-економістів в умовах поглибленої економічної та політичної інтеграції з Євросоюзом є актуальною та практично значущою. Практичне значення дослідження полягає у визначенні характерних видів економічних ризиків, притаманних їх майбутній фаховій діяльності. Результати дослідження можуть слугувати для подальшого вдосконалення традиційної професійної підготовки фахівців-економістів.

Ключові слова: *фахова підготовка економістів, ризик, економічний ризик, ризик-орієнтоване мислення.*

Постановка проблеми. Україна зробила свій цивілізаційний вибір і підписала угоду про асоціацію з Євросоюзом, яка передбачає поглиблену економічну та політичну інтеграцію на засадах сталого розвитку до 2020 року. Перехід до демократичної та правової держави, ринкової економіки, наближення до світових тенденцій економічного та суспільного розвитку потребує суттєвої модернізації економічної освіти.

В Україні при створення безпечних умов життя та діяльності людини традиційно використовується неадекватна законам економіки й техносфери концепція «абсолютної безпеки» – ALAPA (абревіатура від «As Low As Practicable Achievable»: «настільки низько, наскільки це досяжно практично»), тобто застосування всіх заходів і засобів захисту, які практично можна здійснити. У той час, як у Великій Британії, Нідерландах, Німеччині, Італії, Австралії та інших економічно розвинених країнах, відповідно до розробленої німецьким ученим У. Беком соціологічної теорії переходу людства до нової фази свого розвитку – «суспільства ризику», ще з кінця XX століття почала застосовуватися концепція «прийнятнього» (допустимого) ризику – ALARA (абревіатура від «As Low As Reasonable Achievable»: «настільки низько, наскільки це досяжно в межах розумного»). Тобто, якщо не можна створити абсолютно безпечні умови життя та діяльності людей, забезпечити їм абсолютну безпеку, то потрібно прагнути до досягнення такого рівня ризику, який сприймає суспільство в даний період часу, виходячи з рівня життя, соціально-політичного та економічного становища, розвитку науки й техніки.

Аналіз актуальних досліджень. Наявність фактора ризику є обов'язковим атрибутом ринкової економіки, оскільки ринок передбачає економічну свободу суб'єктів господарської діяльності, за якої вигода одних стає втратою для інших. Наприкінці 80-х років передові світові корпорації почали враховувати ризики в різних видах своєї діяльності, а на початку XXI ст. управління ризиками стало важливою функцією менеджменту.

Протягом останнього часу з'явилася низка робіт з теорії ризику вітчизняних і зарубіжних економістів (О. Альгин, І. Балабанов, Т. Бачкаї, Е. Брігхем, П. Верченко, В. Вітлінський, В. Гранатуров, Я. Комаринський, Ю. Куракина, О. Лещинський, А. Мазаракі, А. Омаров, А. Первозванський, Т. Райс, М. Рогов, В. Севрук, О. Устенко, П. Хейне, В. Черкасов та ін.). Учені розглядають також практичні аспекти теорії ризику (Г. Александров, М. Білуха, А. Градов, Л. Довгань, Г. Клейнер, О. Осадча, О. Ястремський та ін.).

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти формування ризик-орієнтованого мислення студентів економічних спеціальностей у фаховій підготовці.

Методи дослідження: системний і порівняльний аналіз педагогічної, економічної, нормативно-правової, методичної літератури та інформаційних ресурсів Інтернет для уточнення понятійно-категоріального апарату; теоретичний аналіз концепцій і теорій ризику в економічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як феномен буття ризик виник на нижній сходинці цивілізації з першою усвідомленою людиною небезпекою та супроводжує всю еволюцію людства. Будь-яка діяльність людини, особливо у сферах економіки та підприємництва, пов'язана з вибором і

прийняттям рішень щодо поведінки, дій (бездіяльності) за умов неповної інформації. Отже, можна стверджувати, що цивілізаційні процеси постійно обтяжені ризиком. Джерела ризику можуть бути різноманітними: нестабільність економічної, соціальної або політичної ситуації, непрогнозована поведінка партнерів, випадкові фактори, виникнення й мінливість яких передбачити неможливо (зокрема, погодні умови, невизначеність смаків і переваг споживачів, неточність інформації тощо).

У процесі фахової діяльності спеціалісти фінансово-економічних спеціальностей усвідомлюють, що на економічні процеси впливають як керовані, так і некеровані чинники, а ці процеси розвиваються за умов невизначеності, конфліктності, нестачі інформації. Зрештою вони починають розуміти, що феномен економічного ризику потрібно враховувати під час прийняття будь-яких рішень, оскільки умови їх реалізації певною мірою відрізняються від тих, що прогнозувались. За нехтування оцінювання можливих ризиків можуть мати місце значні збитки матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, втрата репутації, зниження економічної ефективності тощо.

Формування в Україні ринку та ринкової інфраструктури, нових механізмів установа господарських зв'язків, розвиток підприємництва, конкуренція потребують поглиблення теорії економічного ризику, методів його аналізу, оцінювання та моделювання, оптимізації управління ризиком на всіх рівнях господарювання: державному, регіональному, місцевому, галузевому, організації, підприємства, цеху, дільниці, незалежно від форми власності. Конкуренція змушує фахівців економічних спеціальностей, підприємців, менеджерів набувати досвіду управління економічним ризиком, щоб уникнути можливих помилок у процесі здійснення обтяжених ризиком фінансових, комерційних, виробничих та інших операцій.

Наявність фактора ризику є атрибутом ринкової економіки, оскільки ринок передбачає економічну свободу суб'єктів господарської діяльності, за якої вигода одних може стати втратами для інших. Тому суб'єкти ринку, прагнучи мінімізувати втрати, повинні передбачати різні типи ризиків, джерела їх виникнення, можливість настання, наслідки та втрати. Однак, як правило, ефективне прогнозування можливих ризиків супроводжується величезними труднощами. Сучасна економічна система є складною структурою, яка безперервно розвивається та видозмінюється, трансформуючи та втрачаючи певні властивості й елементи, набуваючи нових [5, 26].

У наш час поняття «ризик» трактується по-різному й по-різному оцінюється його об'єктивність чи суб'єктивність. Так В. Вітлінський вважає, що «об'єктивність ризику у фінансово-економічній сфері ґрунтується на тому, що він існує через об'єктивні, притаманні економіці категорії конфліктності, невизначеності, розпливчастості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання та прийняття управлінських рішень», а суб'єктивність ризику

зумовлена тим, що в економіці рішення приймають фахівці-економісти, підприємці, менеджери «зі своїм досвідом, психологією, інтересами, смаками, схильністю чи несхильністю до ризику, власною поведінкою, інтравертністю чи екстравертністю тощо» [2, 53–54]. А В. Лук'янова та Т. Головач стверджують, що «об'єктивність ризику виявляється в тому, що це економічна категорія, яка позначає реально існуючу невизначеність і конфліктність у економічній (господарській) діяльності, незалежно від того, чи усвідомлюють її особи, що приймають рішення, чи ні», а суб'єктивність пояснюється тим, що ризик «завжди пов'язаний з волею й усвідомленням його особистістю, то він передбачає насамперед вибір варіантів поведінки з урахуванням імовірності виникнення несприятливих наслідків» [5, 20].

На сьогодні відсутнє однозначне розуміння ризику, зокрема в економіці й підприємстві. Розмаїтість думок про сутність ризику пояснюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища, певним його ігноруванням у існуючому господарському законодавстві, недостатнім використанням у реальній економічній практиці й управлінській діяльності. До того ж, ризик – це складне явище, що має безліч неспівпадаючих, а, іноді, протилежних реальних основ.

Нами розглянуто деякі чинні підходи до трактування категорії «ризик». У словнику С. Ожегова термін «ризик» дістав означення як «можлива небезпека» чи як «дія навмання в надії на щасливий результат» [6, 591]. Відповідно до ДСТУ 2293-99 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» ризик (risk) – імовірність заподіяння шкоди з урахуванням її тяжкості, а шкода (harm) – фізичне ушкодження і/або збитки, заподіяні здоров'ю людей і/або майну чи навколишньому середовищу [7].

На думку Ю. Скобло із співавторами, «ризик – це міра очікуваної невдачі, неблагополуччя в діяльності й існуванні; небезпеки, пов'язаної з погіршенням здоров'я людини, змінами в довкіллі, матеріальними витратами. Щодо ризиків небезпеки, то вона пов'язана з такими групами чинників: техногенними, природними, військовими, політичними, терористичними, соціально-економічними» [9, 85]. Так, якщо Я. Бедрій вважає, що «ризик є критерієм реалізації небезпеки. Він визначається ймовірністю проявлення небезпеки та ймовірності присутності людини в зоні дії небезпеки» [1, 17], то І. Пістун пропонує інше визначення: «усвідомлена ймовірність небезпеки» [8, 7].

У сучасній науково-методичній літературі з ризикології пропонуються такі підходи до визначення поняття «ризик». Так, В. Лук'янова та Т. Головач пропонують такі трактування ризику: «можливість понесення втрат; можливість відхилення від очікуваного під час прийняття рішення результату; потреба прийняття рішення, результат реалізації якого може відрізнятись від очікуваного; об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації

неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату» [5, 22].

На думку В. Вітлінського «ризик – це економічна категорія, яка відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями» [2, 52].

Неоднозначність трактування терміну «ризик» характерна й для фінансово-економічної літератури: під ризиком слід розуміти можливість настання несприятливої події, що призводить до різних втрат (зокрема, втрата майна, одержання доходів нижче очікуваного рівня тощо); ризик – можлива небезпека втрат, викликана специфікою тих чи інших явищ природи й видів діяльності суспільства; ризик – імовірність отримання несприятливого результату, або можлива втрата, викликана випадковими несприятливими подіями; ризик слід розглядати як можливість втрат, що виникають унаслідок необхідності прийняття інвестиційних рішень в умовах невизначеності [3, 321] тощо.

Отже, на думку В. Лук'янової та Т. Головач, економічний ризик – «аспект діяльності суб'єктів господарського життя, пов'язаний із подоланням невизначеності в ситуації невідкладного вибору, у процесі якого можна оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі й відхилення від мети [5, 24]. Аналогічне визначення запропоновано В. Вітлінським і П. Верченко, які вважають, що «економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотних зв'язків стосовно об'єкта керування» [2, 10].

Нами уточнено поняття «економічний ризик» – це об'єктивно-суб'єктивний аспект будь-яких видів підприємницької діяльності, пов'язаний із подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу на неї керованих і некерованих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Відповідно, В. Лук'янова та Т. Головач запропонували систему класифікації ризиків, в основу якої покладено фасетний метод, а кожний вид ризику визначається набором незалежних ознак [5, 51]. Ризики за основними факторами виникнення поділяють на економічні й політичні, а за сферою впливу – на зовнішні (глобальні) та внутрішні (локальні). Зокрема політичні

ризиків створюють військові дії, локальні конфлікти, революції, націоналізація та конфіскація майна іноземних інвесторів тощо. Зовнішні ризики поділяють на ризики країни, валютні, інфляційні й ризики стихійних лих (форс-мажорних обставин). До форс-мажорних обставин належать природні явища (пожежі, повені, циклони, землетруси тощо); екстремальні ситуації громадського життя (військові дії, епідемії, страйки тощо); особливі заборонні акти (оголошення карантину, обмеження перевезень тощо). Внутрішні ризики залежать від виду та специфіки підприємства, характеру його діяльності, складу партнерів і контрагентів. Отже, основними внутрішніми ризиками вважають галузевий, виробничий, транспортний, екологічний, комерційний, фінансовий тощо. За такою класифікацією, зокрема, комерційний ризик є економічним, динамічним, системним, ретроспективним (поточним чи перспективним), одноосібним (груповим), раціональним (нераціональним чи авантюрним), суб'єктивним (об'єктивним чи уявним).

Для визначення характерних видів економічних ризиків, притаманних майбутній фаховій діяльності спеціалістів економічних спеціальностей, нами був здійснений їх аналіз за основними напрямками підготовки: фінанси і кредит, міжнародна економіка, банківська справа, економіка підприємств, управління персоналом і економіка праці, маркетинг, оподаткування, облік і аудит тощо.

Ризик у фінансовій сфері. На думку Л. Донець, «фінансовий ризик – це ризик, що виникає під час здійсненні фінансового підприємництва чи фінансових угод, виходячи з того, що у фінансовому підприємстві в ролі товару виступають або валюта, або цінні папери, або кошти» [4, 22]. До фінансових ризиків належать валютний, кредитний, інвестиційний, операційний, відсотковий, втрачених фінансових зисків тощо.

Ризики банківської справи. До основних видів ризиків, якими можуть бути обтяжені банківські операції, що здійснюються спеціалістами фінансово-економічних спеціальностей, належать: кредитний, відсотковий, валютний, ліквідності, фінансування, акціонерний, товарний, андеррайтингу (гарантування випуску цінних паперів), політичний, економічний, демографічний, репутації тощо [2, 100].

Ризики виробничих підприємств. В економічно розвинених країнах відбуваються не лише технологічні перетворення та реструктуризація економіки, але й модифікація стратегії менеджменту під впливом японської економіки. Сьогодення змусило змінювати ставлення до споживачів товарів (послуг), торгових партнерів, робітників підприємств. На успішних підприємствах ці відносини стають менш конфронтаційними (суперечливими), конкурентні стратегії доповнюються стратегіями співпраці. На посадові обов'язки менеджерів, спеціалістів фінансово-економічних спеціальностей, інженерно-технічних працівників, робітників суттєво впливають процеси управлінської конвергенції, делегування

повноважень тощо. До основних видів ризиків, якими може бути обтяжена діяльність підприємств, належать: комерційний, виробничий, ринковий, кредитний, підприємницький, бізнес-ризик, інноваційний тощо. До суттєвих чинників ризику можна віднести якість продукції та послуг. Порушення вимог до якості продукції може бути наслідком як зовнішніх (неякісна сировина), так і внутрішніх (погана підготовка персоналу, недосконале технологічне обладнання, порушення технологічного циклу) чинників. Тому на кожному підприємстві потрібно створити систему управління якістю, зорієнтовану на інтереси споживачів.

Важливість фактора економічного ризику зумовила перетворення його на товар і створення потужного ринку ризику. Диференціація умов господарювання та прийняття рішень щодо об'єктів ризику, а також різне ставлення до ризику в його суб'єктів спричиняють потребу обміну ризиком. Потужними споживачами ризику є страхові компанії, фірми, організації, фонди.

Висновки. Проблема формування ризик-орієнтованого мислення фахівців-економістів в умовах поглибленої економічної та політичної інтеграції з Євросоюзом, впровадження європейської системи неперервної освіти є актуальною та практично значущою. Визначені характерні види економічних ризиків, притаманні їхній майбутній професійній діяльності за основними напрямками підготовки: фінанси і кредит, міжнародна економіка, банківська справа, економіка підприємств, управління персоналом і економіка праці, маркетинг, оподаткування, облік і аудит та інші. Конкуренція змушує фахівців економічних спеціальностей, підприємців, менеджерів набувати досвіду управління економічним ризиком, щоб уникнути можливих помилок в процесі здійснення обтяжених ризиком фінансових, виробничих, комерційних та інших операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедрій Я. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / Я. Бедрій. – К. : Кондор, 2009. – 286 с.
2. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Гетьман О. О. Економіка підприємства : навч. посіб / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – 2-ге видання. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
4. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. посіб. / Л. І. Донець. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
5. Лук'янова В. В. Економічний ризик : навч. посіб. / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1987. – 797 с.
7. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 2293-99. – [Чинний від 2000-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2000. – 16 с. – (Національний стандарт України).
8. Пістун І. П. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / І. П. Пістун. – Суми : Університетська книга, 1999. – 301 с.

9. Скобло Ю. С. Безпека життєдіяльності : навч. посібн. для вищ. навч. закл. III–IV рівн. акред. / [Ю. С. Скобло, Т. Б. Соколовська, Д. І. Мазоренко та ін.]. – К. : Кондор, 2006. – 422 с.

РЕЗЮМЕ

Кобылянская И. Н., Кириченко В. И., Кобылянский О. В. Формирование риск-ориентированного мышления будущих специалистов-экономистов.

Целью статьи является анализ теоретических аспектов формирования риск-ориентированного мышления студентов экономических специальностей в профессиональной подготовке. В процессе исследования использовался системный и сравнительный анализ. По результатам исследования доказано, что проблема формирования риск-ориентированного мышления специалистов-экономистов в условиях углубленной экономической и политической интеграции с Евросоюзом является актуальной и практически значимой. Практическое значение исследования заключается в определении характерных видов экономических рисков, присущих их будущей профессиональной деятельности. Результаты исследования могут использоваться для дальнейшего совершенствования традиционной профессиональной подготовки специалистов-экономистов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка экономистов, риск, экономический риск, риск-ориентированное мышление.

SUMMARY

Kobylyanska I., Kirichenko V., Kobylyansky O. Formation of Risk-oriented Thinking of Future Professional Economists.

The aim of the article is to analyze the theoretical aspects of the formation of risk-oriented thinking of the students of economics. The study used a systematic and comparative analysis. The results of the study have proved that the problem of the formation of risk-oriented thinking of the specialists-economists in the conditions of deep economic and political integration with the EU is relevant and practically significant. Formation of the market in Ukraine and market infrastructure, establishing new mechanisms of economic relations, the development of free enterprise, competition require deepening of the theory of economic risk, methods of its analysis, evaluation and simulation, optimization of risk management at all levels of management: national, regional, local, sectoral, at the levels of organizations, enterprises, shops, sites, regardless of ownership.

At present there is no clear understanding of risk, particularly in the economy and business. Diversity of opinions about the nature of the risk is explained, in particular, by the multidimensionality of this phenomenon, its certain disregard in the existing economic legislation, insufficient use in real economic practice and management. In addition, the risk is a complex phenomenon, having a plurality of distinct and sometimes opposite bases. The notion of «economic risk» is specified. It is the objective-subjective aspect of any kind of business activity connected with overcoming the uncertainty and conflict in the situation of imminent choice that reflects the degree of deviation from the objectives of the desired (expected) result, the degree of failure (losses), taking into account the impact on it of controlled and uncontrolled factors of internal and external environment.

The practical significance of the study is in determination of the specific types of economic risks inherent in their future professional activity in the main areas of training: finance and credit, international economics, banking, economics of enterprise, human resource management and labor economics, marketing, taxation, accounting and auditing and others. Competition forces the economic experts, entrepreneurs, managers gain experience in managing of economic risk in order to avoid possible errors in the process of implementation of the encumbered with risk financial, industrial, commercial and other

operations. The results of the research can be used for further improvement of the traditional professional training of the specialists in the sphere of economics.

Key words: *professional training of economists, risk, economic risk, risk-oriented thinking.*